

Artūras Dubonis, *Traidenis. Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje 1268–1282* [Trojden. Odnowienie władzy monarchy na Litwie 1268–1282], Lietuvos istorijos instituto leidykla, Vilnius 2009, ss. 241, ISBN 978-9955-847-12-0.

Artūras Dubonis należy do grona doświadczonych i zasłużonych badaczy dziejów średniowiecznej Litwy. Jest autorem szeregu cennych artykułów dotyczących tej tematyki, w tym opracowań poszczególnych zagadnień politycznych z okresu formowania się i rozwoju państwowości litewskiej w XIII w. Przy okazji nie należy zapominać, że posiada on spore doświadczenie i zasługi na polu edytorstwa źródeł jako jeden z wydawców *Metryki Litewskiej*.

Druga w bogatej karierze naukowej karierze Dubonisa monografia zatytułowana „Trojden. Odnowienie władzy monarchy na Litwie 1268–1282” (*Traidenis. Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje 1268–1282*) poświęcona została niezwykle ważnej postaci dla dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego, a mianowicie kunigasowi, który wyszedł zwycięsko z zaciętej, toczonej z udziałem sił zewnętrznych walki o władzę rozgorzałej po śmierci Mendoga (zmarłego w 1263 r.) i – można chyba zaryzykować twierdzenie – uratował byt niedługo wcześniej utworzonego państwa, zagrożony przez walki wewnętrzne oraz ekspansjonistyczne plany sąsiadów, Krzyżaków i Rusi halicko-wołyńskiej.

Jest to pierwsza biografia tego władcy, choć w tym wypadku – ze względu na specyfikę materiału źródłowego oraz charakter podjętych przez autora studiów – można precyzyjnie stwierdzić, że raczej monograficzne opracowanie – przede wszystkim, choć nie tylko – politycznych dziejów Litwy pod rządami Trojdena.

Praca składa się z następujących części: spisu treści (s. 5–6), słowa wstępnego (s. 7–9), wykazu częściej stosowanych skrótów (s. 11–12), wprowadzenia (s. 13–33), 6 rozdziałów (s. 35–171), zawierającego 3 ekskursy aneksu (s. 173–183), wykazu chronologicznego najważniejszych wydarzeń związanych z dziejami Litwy po śmierci Mendoga i za panowania Trojdena (s. 185–189), bibliografii (s. 191–204), spisu ilustracji (s. 205–206), indeksów osobowego i geograficznego (łącznie ujmując s. 207–222) oraz angielskiego i rosyjskiego *resume* (s. 223–232, 233–241).

We wprowadzeniu autor szczegółowo omawia poglądy literatury dotyczącej działalności Trojdena i dziejów Litwy w okresie jego rządów. Zwraca uwagę na prekursorską rolę w tych badaniach przypadającą reprezentantowi kijowskiej szkoły historycznej, ukraińskiemu badaczowi polskiego pochodzenia Włodzimierzowi Antonowiczowi, który w pierwszy rozdziale opublikowanej w 1885 r. pracy stworzył wpływający na następne pokolenia historyków rosyjskich i ukraińskich obraz Trojdena jako władcy pogańskiego, skutecznie walczącego z wpływami Rusi i prawosławia na Litwie¹. Według opinii A. Dubonisa, pod urokiem takiego osądu pozostawali między innymi Aleksandr Presnjakov i Mychajło Hruszevs'kyj. Nową wartość do badań nad dziejami Trojdena i jego monarchii dodał Antoni Prochaska w artykule opublikowanym w 1912 r. Stwierdził on, że Litwa pod rządami Trojdena była niezależnym pogańskim państwem, a nie jakąś formą państwowości rusko-litewskiej². Według A. Dubonisa nader ważne dla tematu okazały się też studia Henryka Paszkiewicza, oparte na gruntownej analizie bogatego materiału źródłowego³. Nie były one jednak – mimo ogólnie wysokiej jakości – pozbawione pomyłek, wpływających głównie z podłoża metodycznego. Litewski historyk za najpoważniejszą z nich uznaje przekonanie Paszkiewicza co do obiektywnego istnienia jedności polityczno-religijnej Bałtów i interpretowaniu działań Trojdena, politycznego ich lidera, jako świadomego obrońcy i opiekuna interesów tejże wspólnoty. Słusznie przy tym podkreśla A. Dubonis, że ustalenia polskiego historyka funkcjonują w literaturze przedmiotu do dziś. Naturalnie i twórczość innych autorów, zarówno współczesnych Paszkiewiczowi, jak i działających później, została w sposób kompetentny omówiona we wprowadzeniu (np. Juozapasa Stakauskasa, Zenonasa Ivinskisa, Edvardasa Gudavičiusa, Vladimira T. Pašuty, Bronisława Włodarskiego, Grzegorza Błaszcyka czy Jana Powierskiego).

Oprócz wątku *stricte* historiograficznego w tej części omawianej rozprawy znajdujemy szczegółowy przegląd źródeł. Autor analizuje wartość przekazów krzyżackich, polskich i ruskich, szczególną uwagę zwracając na wyjątkową dla oświetlenia tematu rolę „Kroniki halicko-wołyńskiej”. Przy okazji zaznacza wagę badań poświęconych ostatniemu z wymienionych zabytków, prowadzonych ostatnimi czasy przez uczonych z kilku krajów (David

¹ В. Б. Антонович, *Очерк истории Великого Княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда*, [in:] idem, *Монографии по истории Западной и Юго-Западной России*, t. I, Киев 1885, s. 7–35 (szczególnie s. 32–35).

² A. Prochaska, *Od Mendoga do Jagielly*, cz. II, Litwa i Ruś. Miesięcznik poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu, t. 1: 1912, z. 2, s. 89–107 (szczególnie s. 93–95).

³ Autor odnosi się do znakomitej rozprawy H. Paszkiewicza: *Jagiellonowie a Moskwa*, t. I: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa 1933.

M. Goldfrank, O. V. Romanova, Dariusz Dąbrowski, Mykoła Kotljar, Tetiana Vilkul, Oleksij Toločko). Według A. Dubonisa pozwalają one w sposób pełniejszy wykorzystać „Kronikę halicko-wołyńską” w rzetelnych studiach nad dziejami Litwy czasów Trojdena.

W pierwszym rozdziale monografii („Litwa po śmierci króla Mendoga (1264–1268 r.)”) autor w sposób przekonujący omawia skomplikowaną sytuację, w jakiej znalazła się Litwa po zamordowaniu Mendoga. Wskazuje przy tym na szczególną wagę w kształtowaniu sytuacji politycznej w owładniętym wojną domową kraju relacji poszczególnych litewskich pretendentów z Rusią halicko-wołyńską. To właśnie sojusz z Wasylikiem Romanowiczem i Szwarnem Daniłowiczem dał Wojsielkowi Mendogowiczowi przewagę nad konkurentami. Syn Mendoga za wsparcie zapłacił desygnacją na swego następcę Szwarna Daniłowicza. Również walczący z Wojsielkiem Trojden szukał wsparcia u wschodnich sąsiadów. Porozumiał się on mianowicie z Lwem Daniłowiczem, skonfliktowanym z krewniakami. Związek ten przyniósł Trojdenowi oczywiste korzyści, Lew bowiem zabił będącego już mnichem bazylikańskim Wojsielka podczas spotkania we Włodzimierzu Wołyńskim. A. Dubonis podkreśla przy tym – nie pierwszy zresztą – że rozgrywanie się opisywanych wydarzeń na Wołyniu świadczy o opanowaniu w owym czasie części Litwy przez Trojdena.

W drugim rozdziale („Umocnienie się Trojdena na Litwie”) A. Dubonis na podstawie analizy porównawczej przekazów „Kroniki halicko-wołyńskiej” oraz źródeł krzyżackich rozważa kwestię chronologii dojścia do władzy Trojdena. Ostatecznie uznaje, że stało się to w początkach 1268, a może nawet w końcu poprzedniego roku. Poza tym autor zastanawia się nad związkami rodzinnymi Trojdena z rodziną Mendoga oraz protoplastami Giedymina. Według niego pierwsze z wymienionych są prawdopodobne, drugie zaś należy raczej wykluczyć. Ostatnim z kluczowych zagadnień poruszanych w rozdziale jest kwestia terminu i motywów dojścia do skutku porozumienia pomiędzy Trojdenem i Lwem Daniłowiczem.

Trzeci rozdział monografii („Pierwsze lata rządów (1268–1274)”) zawiera rozważania dotyczące polityki zagranicznej Trojdena prowadzonej na dwóch głównych kierunkach, umownie mówiąc, południowym i północnym. Autor omawia więc zmianę stosunków pomiędzy Litwą a państwem Romanowiczów zaszłą w 1274 r., a także przedstawia koleje losu walk Litwy z infancką gałęzią zakonu krzyżackiego i jej konsekwencje dla relacji litewskich z Połockiem. W konkluzji stwierdza, że agresywna polityka prowadzona przez Trojdena na obu frontach zakończyła się w ostatecznym rozrachunku niepowodzeniem.

Rozdział czwarty („Trudne lata (1274–1277): wojny, klęski i gołąbki pokoju”) podobnie jak poprzedni poświęcony jest głównie sprawom polityki zagranicznej. A. Dubonis przedstawia manewry Trojdena mające na celu polepszenie stosunków z Krzyżakami, co było konieczne wobec pogarszającej się systematycznie sytuacji na pograniczu Litwy z państwem Romanowiczów. Agresywne kroki podjęte przez litewskiego księcia przeciw ruskim sąsiadom z południa zaowocowały w końcu ich ostrą reakcją. Zimą 1275/1276 r. Lew Daniłowicz zorganizował z pomocą Mongołów potężną wyprawę na Ruś Czarną, w której udział wzięli również książęta „zadnieprowscy” (smoleński i briański) oraz turowo-pińscy. Działania Romanowiczów uświadomiły Trojdenowi konieczność zawarcia z nimi porozumienia, szczególnie, że w latach 1276–1277 systematycznemu pogorszeniu zaczęły ulegać stosunki z zakonem. W rezultacie tego władca Litwy poszedł na spore ustępstwa wobec książąt halicko-wołyńskich, a porozumienie z nimi miało też wpływ na relacje litewsko-mazowieckie.

Kolejny rozdział („Trojden: to, co dotąd zrobiłem, jak zobaczycie, jest niczym w porównaniu z tym, co zrobię w przyszłości”) dotyczy ostatniego okresu rządów Trojdena. Książę pozostający w sojuszu z Rusią halicko-wołyńską zacieśnił też związki z Mazowszem, wydając w 1279 r. swą córkę za Bolesława II Siemowitowica. Związki z Romanowiczami i Piastami mazowieckimi zaowocowały zaangażowaniem się Litwinów w walki o tron krakowski prowadzone przez Lwa Daniłowicza przeciw Leszkowi Czarnemu. Sojusz z Rusią halicko-wołyńską pozwolił Trojdenowi prowadzić aktywniejszą politykę wobec obu części państwa krzyżackiego. Polegała ona między innymi na wspieraniu Jaćwingów i Zemgałów. Charakteryzowała się także skuteczną walką zbrojną samych Litwinów przeciw wojskom krzyżackim, pokonanym między innymi w 1279 r. pod Ascheraden (dziś łot. Aizkraukle) i w 1281 r. pod Sembe. Polityka taka przyniosła sukcesy. Według wysokiego prawdopodobieństwa udało się Litwinom im zająć Dyneburg. Ponownie w ich strefę wpływów dostał się Połock.

W końcu rozdziału autor stawia interesującą tezę, że zgon Trojdena, który nastąpił w pierwszej połowie 1282 r., mógł mieć gwałtowne przyczyny, a niewykluczone, że za zamachem na życie władcy stali protoplaści Giedyminowiczów.

Ostatni, szósty rozdział monografii („Litwa Trojdena”) poświęcony jest omówieniu kwestii wewnętrznych. Autor jak najśluszniej zaznacza, że jest to zadanie trudne ze względu na wąską, fragmentaryczną podstawę źródłową. Niemniej podejmuje z dobrym skutkiem próbę przedstawienia takich zagadnień, jak np. relacje pomiędzy władcą a jego drużyną, rola odgrywana na Litwie przez możnych uciekinierów z innych ziem, powstanie struktur społeczno-terytorialnych związanych z posiadłościami władcy, formowanie się warstwy kupieckiej czy wreszcie funkcjonowanie głównych ośrodków państwa (Kiernowa, Nowogródka i Wilna).

Cennym uzupełnieniem ustaleń przedstawionych w zasadniczej części pracy są ekskursy umieszczone w aneksie. Pierwszy z nich dotyczy spraw rodzinnych Trojdena, drugi nazw miejscowości litewskich dających się powiązać z jaćwieskim wielmożą Skomandem, trzeci zaś zawiera informacje o uciekinierach zemgałskich na Litwie.

Pora, by przejść do przedstawienia kilku uwag ogólnych na temat omawianej rozprawy. Oczywiście, zauważamy w niej drobne usterki, takie jak niemożliwe chyba do całkowitego wyeliminowania literówki czy też fakt pominięcia pewnych pozycji z literatury (np. Henryka Paszkiewicza *Początki Rusi*⁴ czy Michała Giedroycia *The Arrival of Christianity in Lithuania: Early Contacts (Thirteenth Century)*⁵ i tegoż autora *The Arrival of Christianity in Lithuania: Between Rome and Byzantium (1281–1341)*⁶). Co do tej sfery mam tylko jedno poważniejsze zastrzeżenie. Dziwi mnie mianowicie, dlaczego autor nie wykorzystał jakże pomocnego i cennego wydawnictwa, jakim są zestawione przez H. Paszkiewicza *Regesta Lithuaniae ab origine usque ad Magni Ducatus cum Regno Poloniae unionem*, vol. I: *Tempora usque ad annum 1315 complectens* (Varsaviae 1930).

Jednak w ogólnym rachunku należy zwrócić uwagę na bardzo bogatą bazę źródłową omawianej rozprawy. A. Dubonis nie tylko czerpał wiadomości z licznych przekazów drukowanych, lecz także – w miarę potrzeb – odwoływał się do wiadomości zawartych

⁴ H. Paszkiewicz, *Początki Rusi*, z rękopisu przygotował K. Stopka, Kraków 1996.

⁵ M. Giedroyc, *The Arrival of Christianity in Lithuania: Early Contacts (Thirteenth Century)*, Oxford Slavonic Papers. New Series, vol. 18: 1985, s. 1–30.

⁶ Idem, *The Arrival of Christianity in Lithuania: Between Rome and Byzantium (1281–1341)*, ibid., vol. 20: 1987, s. 1–33.

w źródłach niepublikowanych. Na pochwałę zasługuje kompetentne zestawianie danych znajdujących się w „Kronice halicko-wołyńskiej” z przekazami krzyżackimi.

Walorem pracy jest także odwołanie się autora do obfitej, wielojęzycznej literatury. Notujemy wykorzystanie przez niego łącznie 149 pozycji bibliograficznych, napisanych w językach angielskim, białoruskim, litewskim, niemieckim, polskim, rosyjskim i ukraińskim. Widać przy tym, że A. Dubonis ma bardzo dobrą orientację w najnowszych badaniach przydatnych z punktu widzenia realizowanego tematu.

Jeśli chodzi o faktografię, moim zdaniem, skoro już autor o tym wspomniał, zabrakło rozwinięcia nader intrygującego wątku córki Konrada I Mazowieckiego wydanej jakoby za jakiegoś litewskiego dynastę. Z całą mocą zaznaczam przy tym, że piszę te słowa z perspektywy osoby szczególnie zainteresowanej kwestiami genealogicznymi, a w rzeczywistości cała sprawa mogłaby zostać przez A. Dubonisa bez jakiegokolwiek uszczerbku dla książki w ogóle pominięta. Widziałbym za to jako element ją wzbogacający odniesienie się w sposób pełniejszy do poglądów co do stosunków rodzinnych Trojdena, omawianych choćby w znanych przecież autorowi pracach Józefa Puzyny⁷ i dla odmiany w niecytowanym artykule Tadeusza Wasilewskiego⁸.

To krótkie omówienie należy zakończyć stwierdzeniem, że doczekaliśmy się cennej pozycji, rzetelnie przedstawiającej stosunkowo słabo rozpoznany, a jakże ważny etap dziejów Litwy. Pozostaje wyrazić życzenie, by praca ta doczekała się polskiego tłumaczenia (a także na języki wschodniosłowiańskie). W pełni zasługuje bowiem na rozpowszechnienie również poza litewskim kręgiem językowym.

Dariusz Dąbrowski (Bydgoszcz)

⁷ J. Puzyna, *Kim był i jak się naprawdę nazywał Pukuwer, ojciec Giedymina*, Ateneum Wileńskie, R. 10: 1935, s. 1–43; idem, *Sukcesorowie Trojdena*, ibid., R. 13: 1938, s. 1–31.

⁸ T. Wasilewski, *Początkowe dzieje dynastii Giedymina*, [in:] *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997, s. 347–362.